

Licencjonowanie zbiorów w bibliotekach cyfrowych – aspekty prawne tworzenia otwartych zasobów

Abstrakt: *W referacie omówiono prawno-autorskie aspekty cyfrowego udostępniania zbiorów bibliotecznych. Przytoczono ograniczenia związane z Ustawą o prawie autorskim i prawach pokrewnych, opisano również różne rodzaje umów licencyjnych stosowanych przez twórców internetowych kolekcji, w tym wolne licencje Creative Commons.*

Jednym z nieodłącznych zagadnień związanych z digitalizacją i tworzeniem cyfrowych zasobów jest kwestia prawa autorskiego. Biblioteki cyfrowe funkcjonują w środowisku internetowym, udostępniając różnego typu materiały biblioteczne, z których część nadal chroniona jest prawem autorskim. Niezbędna dla każdego bibliotekarza jest zatem znajomość przepisów oraz umiejętność formułowania umów licencyjnych, na podstawie których właściciel praw zezwala na digitalizację oraz zamieszczenie publikacji w otwartym dostępie.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych

Głównym aktem prawnym mówiącym o ochronie praw autorskich w Polsce jest *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych*¹ wraz z późniejszymi zmianami.

Ustawa wyróżnia dwa rodzaje praw autorskich: osobiste oraz majątkowe. Dotyczą one wszelkiego rodzaju utworów, którymi, zgodnie z definicją zawartą w ustawie, są wszystkie przejawy działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalone w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażania.

Utwór, w myśl ustawy, jest przedmiotem prawa autorskiego od chwili ustalenia, chociażby miał postać nieukończoną. Twórca nie musi zatem w żaden sposób zgłaszać utworu do objęcia go prawem autorskim, ponieważ ochrona przysługuje mu niezależnie od spełnienia jakichkolwiek formalności. Przedmiotem prawa autorskiego jest również, bez uszczerbku dla prawa do utworu pierwotnego, opracowanie cudzego utworu, a w szczególności tłumaczenie, przeróbka czy adaptacja. Zbiory, antologie, wybory, bazy danych

¹ *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>>.

spełniające cechy utworu są również przedmiotami prawa autorskiego, nawet jeżeli zawierają niechronione materiały, o ile mają w jakimś stopniu twórczy charakter.

Ochroną objęty może być wyłącznie sposób wyrażenia utworu; nie są objęte ochroną odkrycia, idee, procedury, metody i zasady działania oraz koncepcje matematyczne, jeżeli nie są wyrażone słowem, symbolami matematycznymi czy znakami graficznymi.

Przedmiotu prawa autorskiego nie stanowią również: akty normatywne lub ich urzędowe projekty, urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole, opublikowane opisy patentowe lub ochronne oraz proste informacje prasowe.

Czas trwania autorskich praw majątkowych jest określony w Ustawie i wynosi 70 lat po śmierci twórcy, a jeśli twórca nie jest znany – 70 lat od daty pierwszego wydania lub rozpowszechnienia utworu. Jeżeli z mocy ustawy prawa majątkowe przysługują innej osobie niż twórca, 70 lat liczy się od daty rozpowszechnienia utworu lub jego ustalenia, jeśli utwór nie został rozpowszechniony.

Odwołując się do definicji materiału bibliotecznego zawartej w art. 5 *Ustawy o bibliotekach*² i definicji podstawowych zadań bibliotek, zawartej w art. 5 *Ustawy o bibliotekach* należy, tak jak czynią to J. Barta i R. Markiewicz, przyjąć, że zdigitalizowane wersje utworów również stanowią materiał biblioteczny, a ich rozpowszechnianie *online* jest formą udostępniania zbiorów³. Tym samym można przyjąć, że biblioteki cyfrowe stanowią biblioteki w rozumieniu ustawy o bibliotekach, zatem wszelkie przepisy szczególne dotyczące bibliotek tradycyjnych odpowiednio lub wprost będą miały zastosowanie do cyfrowych repozytoriów. Przesądza to o tym, że np. przepisy ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, określające licencje w zakresie dozwolonego użytku na rzecz bibliotek, będą miały zastosowanie również do bibliotek cyfrowych⁴.

Licencjonowanie utworów udostępnianych w sieci Internet

W przypadku zamieszczania utworów w bibliotekach cyfrowych i innych repozytoriach konieczne jest uzyskanie licencji od właścicieli autorskich praw majątkowych. Dotyczy to wszystkich materiałów podlegających ochronie prawnej na mocy ustawy.

² Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. z dnia 28 lipca 1997 r.) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/o-bn/ustawa-o-bibliotekach>>.

³ J. Barta, R. Markiewicz, *Wirtualne biblioteki a prawo autorskie*, [w:] *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej. Księga pamiątkowa ku czci prof. Wandy Pindlowej*, pod red. M. Kocójowej. ZN UJ PzBiIN, z. 10, Kraków 2004, s. 116.

⁴ S. Stanisławska-Kloc, *Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa. Opinia prawna*, Kraków 2005.

W odniesieniu do wydawnictw zbiorowych i periodycznych oraz materiałów konferencyjnych, co do których prawa nabył wydawca, biblioteka może uzyskać zgodę na udostępnianie w ramach cyfrowego repozytorium jednej publikacji lub np. całego tytułu czasopisma.

Jeżeli chodzi o dzieła autorskie, to konieczne jest udzielenie licencji przez autora, a w przypadku dzieł zbiorowych – wszystkich autorów.

Licencja sporządzona na użytek cyfrowego repozytorium powinna zawierać zgodę autorów przede wszystkim na: umieszczenie utworu w bibliotece cyfrowej, zwielokrotnienie oryginału techniką cyfrową (digitalizacja), wprowadzenie do pamięci ogólnie dostępnego komputera lub wprowadzenie do pamięci komputera dostępnego w bibliotece bądź na terenie kampusu, a także zezwolenie na przeglądanie treści i udostępnienie *online* w sieci Internet.

W Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej [dalej: DBC] stosuje się dwa rodzaje umów.

Pierwsza z nich, dotycząca dzieł autorskich, zawiera oświadczenie właściciela praw autorskich o tym, że udziela on uczelni lub instytucji będącej członkiem Konsorcjum DBC⁵ licencji niewyłącznej, nieodpłatnej i nieograniczonej czasowo w zakresie objętych licencją pól eksploatacji, tzn. wprowadzenia do pamięci komputera, wprowadzenia do ogólnie dostępnych sieci komputerowych oraz zwielokrotnienia techniką cyfrową i optyczną.

Druga forma umowy licencyjnej dotyczy rozpraw doktorskich. W przypadku doktoratów Politechniki Wrocławskiej jest ona zawierana między uczelnią a doktorantem, który udziela Politechnice licencji niewyłącznej, nieodpłatnej, nieograniczonej czasowo, na udostępnianie pracy doktorskiej w wersji elektronicznej na stronie internetowej. Na podstawie wzorów umów Politechniki odpowiednie formularze tworzą również inni uczestnicy Konsorcjum DBC.

Wszystkie formularze umów dostępne są na stronie Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej w zakładce „Formularze dla autorów” oraz na Forum DBC.

⁵ Konsorcjum DBC tworzą: Koordynator – Politechnika Wrocławska, a także Uniwersytet Ekonomiczny, Akademia Medyczna, Akademia Muzyczna, Akademia Sztuk Pięknych, Akademia Wychowania Fizycznego, Państwowa Wyższa Szkoła Teatralna, Papieski Wydział Teologiczny, Uniwersytet Przyrodniczy, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych, a także Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kolegium Karkonoskie, Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna, Politechnika Opolska, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków we Wrocławiu oraz Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe w Wałbrzychu, Legnicy i Nysie.

Wolne licencje

W bibliotekach cyfrowych wykorzystuje się również tzw. wolne licencje (*copyleft*). Są to wszelkiego rodzaju licencje zezwalające na bezpłatne i nieograniczone, bądź ograniczone tylko w pewnym stopniu, korzystanie z twórczości podlegającej ochronie prawnej.

Copyleft jest to rodzaj systemu licencjonowania praw autorskich, zezwalający na modyfikację i dowolną redystrybucję pracy. Jest to również ogólny sposób na nadanie wolności programowi lub innej pracy i nakazanie, by wszystkie jego zmienione i rozszerzone wersje były również wolne. Założenia systemu zostały stworzone w roku 1984 przez Richarda Stallmana na użytek oprogramowania, ale dziś są używane również dla innych rodzajów utworów. Idea *copyleft* polega na takim wykorzystaniu systemu praw autorskich, że osiąga zupełnie odwrotne cele niż *copyright*, postuluje się bowiem poszerzenie wolności zamiast jej ograniczania. W pierwszym etapie zastrzega się prawa autorskie do danej pracy. Ten etap nie różni się niczym od *copyright*. Dopiero w następnym zezwala się wszystkim zainteresowanym na dowolne kopiowanie, dystrybuowanie oraz modyfikowanie danej pracy lub pracy pochodnej. Jednocześnie zastrzega się, by wszelkie zmiany również były objęte klauzulą *copyleft*, a więc wykorzystywane na tych samych zasadach, co pierwotna praca⁶.

Przykładem wolnych licencji stosowanych w bibliotekach cyfrowych są licencje *Creative Commons* [dalej: CC]. Stosowane są one dla niektórych utworów prezentowanych m.in. w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej czy w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej.

Podstawą licencji CC jest prawo autorskie, zatem mogą być one stosowane do wszystkich rodzajów utworów objętych ochroną prawną, np. książek, stron internetowych, zdjęć, a także nagrań dźwiękowych i wizualnych – zwłaszcza rozprowadzanych przez Internet⁷. Licencje CC wykorzystują prawo autorskie, aby umożliwić przekazanie innym części praw przysługujących autorowi. Nie oznaczają one zrzeczenia się samych praw autorskich, utwory bowiem nimi objęte nie trafiają do domeny publicznej, a jedynie zostają udostępnione szerokiemu gronu użytkowników na bardziej liberalnych zasadach.

Licencje CC pozwalają twórcom określić warunki, na jakich inni mogą korzystać z objętego nimi utworu. Licencje te łączą na różne sposoby cztery podstawowe warunki udostępniania dzieła, których kombinacje tworzą razem sześć podstawowych licencji

⁶ Czym jest *copyleft*? Projekt GNU, Free Software Foundation (FSF) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gnu.org/copyleft/copyleft.pl.html>>.

⁷ A. Tarkowski, *Otwarty model licencjonowania Creative Commons*, [w:] *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7–8 grudnia 2007 roku*. (EBIB Materiały konferencyjne nr 18) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/tarkowski.php>>.

utworzonych przez amerykański oddział *Creative Commons*. Są one tłumaczone na języki innych krajów przez lokalnych partnerów projektu.

Sześć podstawowych licencji CC różni się między sobą warunkami, na jakich udostępniany jest licencjonowany utwór. Każda z podstawowych licencji zawiera warunek „uznanie autorstwa” oraz jeden lub dwa warunki dodatkowe.

Warunki licencji *Creative Commons*:

Uznanie autorstwa (ang. *Attribution*)

Wolno kopiować, rozprowadzać i wykorzystywać utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne pod warunkiem, że zostaną zachowane informacje o autorze oryginału. Warunek „Uznanie autorstwa” jest obecny we wszystkich licencjach, gdyż wynika z podstawowej konieczności uznania autorskich praw osobistych.

Użycie niekomercyjne (ang. *Noncommercial*)

Wolno kopiować, rozprowadzać i wykorzystywać objęty prawem autorskim utwór oraz utwory zależne, ale jedynie do celów niekomercyjnych.

Bez utworów zależnych (ang. *No derivative works*)

Wolno kopiować, rozprowadzać i wykorzystywać utwór jedynie w oryginalnej, niezmienionej postaci. Tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone.

Na tych samych warunkach (ang. *Share Alike*)

Wolno tworzyć i upowszechniać utwory zależne jedynie na licencji identycznej do tej, na której udostępniono utwór oryginalny⁸.

Domena publiczna

Utwory, co do których prawo autorskie majątkowe wygasło należą do domeny publicznej.

Domena publiczna uważana jest za część wspólnego kulturowego i intelektualnego dziedzictwa ludzkości. Dla innych twórców stanowić może źródło inspiracji, wyobraźni i

⁸ *Ibidem*; *Creative Commons Polska, Licencje Creative Commons* [online], [dostęp: 22 maja 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://creativecommons.pl/licencje-praw-autorskich-creative-commons>>.

odkryć. Dzieła znajdujące się w domenie publicznej mogą być wykorzystywane bez uzyskiwania zgody zarówno do celów komercyjnych, jak i niekomercyjnych.

Chociaż utwory będące częścią domeny publicznej można bez przeszkód udostępniać w internetowych zasobach, istnieje realne niebezpieczeństwo, że okres ochrony prawnoautorskiej może w najbliższym czasie zostać wydłużony nawet o 20 lat. Wówczas z bibliotek cyfrowych będą musiały zostać usunięte te publikacje, których status się zmieni. Prawo to bowiem działa również wstecz i dotyczy zbiorów już zdigitalizowanych.

Kwestie dotyczące prawa autorskiego są wciąż dyskutowane w różnych środowiskach. Z jednej strony zwolennicy ruchu *Open Access* nawołują do udostępniania jak największej liczby utworów naukowych i kulturalnych w otwartym dostępie, z drugiej zaś – silne lobby biznesu i wydawców działa na rzecz wydłużenia ochrony prawnoautorskiej i wprowadzenia większych ograniczeń, również dla bibliotek.

Bibliografia

- Barta J., Markiewicz R., *Wirtualne biblioteki a prawo autorskie*, [w:] *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej. Księga pamiątkowa ku czci prof. Wandy Pindlowej*, pod red. M. Kocójowej. ZN UJ PzBiIN, z. 10, Kraków 2004, s. 115–124.
- Creative Commons Polska, Licencje Creative Commons* [online], [dostęp: 22 maja 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://creativecommons.pl/licencje-praw-autorskich-creative-commons>>.
- Czym jest copyleft?* Projekt GNU, Free Software Foundation (FSF) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.gnu.org/copyleft/copyleft.pl.html>>.
- Stanisławska-Kloc S., *Prawo autorskie a biblioteka cyfrowa. Opinia prawna*, Kraków 2005.
- Tarkowski A., *Otwarty model licencjonowania Creative Commons*, [w:] *IV Ogólnopolska Konferencja EBIB Internet w bibliotekach Open Access. Toruń, 7–8 grudnia 2007 roku*. (EBIB Materiały konferencyjne nr 18) [online], [dostęp: 17 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/mat18/tarkowski.php>>.
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (Dz.U. z dnia 28 lipca 1997 r.) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.bn.org.pl/o-bn/ustawa-o-bibliotekach>>.
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych* (Dz.U. 1994 nr 24 poz. 83) [online], [dostęp: 20 kwietnia 2010 r.]. Dostępny w World Wide Web: <<http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19940240083>>.